

METODOLOGIJOS KLAUSIMAI

J. REPŠYS

V. LENINAS IR KULTŪRINIS PALIKIMAS

„Žmonės patys kuria savo istoriją, bet jie kuria ją ne taip, kaip užsimano, ne pačių pasirinktomis, o betarpiškai esamomis, duotomis ir paveldėtomis aplinkybėmis“ (*K. Marksas*, Luji Bonaparto briumero aštuonioliktoji.— *K. Marksas*, *F. Engelsas*, Rinktiniai raštai, t. 1, V., 1949, p. 200).

„Marksizmas išsikovojo savo, kaip revoliucinio proletariato ideologijos, pasaulinę-istorinę reikšmę tuo, kad jis, marksizmas, anaipol neatmetė vertingiausių buržuazinės epochos laimėjimų, bet, priešingai, pasiėmė ir perdirbo viską, kas buvo vertingo daugiau kaip dviejų tūkstančių metų žmonijos minties ir kultūros išsivystyme. Tik tolesnis darbas šiuo pagrindu ir ta pačia kryptimi, įkvepiamas proletariato diktatūros, kaip paskutinės jo kovos prieš visokį išnaudojimą, praktinio patyrimo, tegali būti pripažintas tikrai proletarinės kultūros išvystymu“ (*V. I. Leninas*, Apie proletarinę kultūrą. Raštai, t. 31, p. 284).

Žodžiu derinys „socialistinė kultūra“ mūsų kalboje ir spaudoje taip dažnai linksniuojamas, kad yra tapęs savotiška publicistine kasdienybe. Jis vartojamas ir tarybinei kultūrai apibūdinti, priešpastatant ją buržuazinių šalių kultūrai, mūsų šalies kultūros daugianacionališkumui išreikšti, kai ji apibrėžiama kaip socialistinė savo turiniu ir nacionalinė savo forma, ir pan. Dėl šios aplinkybės sąvoka „socialistinė kultūra“ pasidarė labai įprasta ir artima kiekvienam tarybiniam žmogui. Bet, gal būt, kaip tik dėl tos pačios aplinkybės jos turinys pasidarė ir labiau neapibrėžtas. Todėl, norint parodyti, kokia prasme socialistinės kultūros klausimus kėlė V. Leninas, būtina pirmiausia šį terminą susiaurinti bei patikslinti. Šiame straipsnyje terminas „socialistinė kultūra“ vartojamas kultūros vystymo ir kovos už socializmą santykiui nusakyti arba kultūros padėčiai apibūdinti socialistinės visuomenės vystymosi procese. Taigi terminas „socialistinė kultūra“ reikš tik socialistinės visuomenės kultūrą. Šitoks minėto termino patikslinimas būtinas, turint galvoje mūsų amžiaus pradžios ir dabarties teorinės bei ideologinės kovos kultūros klausimais aplinkybes.

XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Vakarų kultūros filosofijoje bei sociologijoje vis dažniau pradedama kalbėti apie kultūros ir civilizacijos

santykį, apie kultūrinių vertybių dehumanizaciją ir buržuazinės visuomenės krizę. Nežymiai pakitusios, šios kalbos nenutyla ir mūsų dienomis. Tuo įsitikinti galima ne tik iš O. Špenglerio, A. Veberio, Ortego y Gaseto, bet ir L. Memfordo, M. Landmano bei kitų dabartinių kultūros sociologų darbų. Kultūros likimas ne atsitiktinai buvo siejamas su kapitalizmo likimu. Todėl ir V. Leninas kultūros klausimus ne atsitiktinai pirmiausia kėlė perėjimo iš kapitalizmo į socializmą kontekste.

XX amžius į istoriją ateina kaip pasaulinės kapitalizmo krizės amžius, pasireiškęs ekonominėmis krizėmis, pasauliniais karais bei kitais socialiniais sukrėtimais. Kaip tik dėl šios aplinkybės jis buvo filosofų ir sociologų interpretuojamas, poetų ir menininkų išgyvenamas kaip žmogiškųjų bei kultūrinių vertybių krizės ir žlugimo amžius. 1917 m. pasirodė Osvaldo Špenglerio knyga „Europos saulėlydis“, kuri buvo parašyta 1914 m., t. y. pirmojo pasaulinio karo išvakarėse. Vaizduodamas istoriją kaip ciklinį kultūros ir civilizacijos stadijų kaitos procesą, O. Špengleris tvirtina, kad civilizacija esanti kultūros žlugimo pradžia, nes civilizacijos žmonės „imasi technikos vietoj lyrikos, jūrininkystės vietoj tapybos, politikos vietoj pažinimo teorijos“¹. Tų istorinio proceso stadijų kaita ir Vakarų pasaulio kultūros žlugimas nuo žmonių valios nepriklauso, tai lemties dalykas. Konstatavęs, kad apie tapybos ir muzikos didybę Vakarų Europos sąlygomis negali būti ir kalbos, dvidešimtajį amžių O. Špengleris apibūdina taip: „Grynai ekspansyvios veiklos amžius, netekęs aukščiausio meninio bei metafizinio produktyvumo <...>, yra žlugimo epocha. <...>. Bet ne mes pasirinkome šį laiką. Ne nuo mūsų priklauso ta situacija, kad gimėme, prasidedant galutinės civilizacijos žiemai, o ne ant brandžios Fidijaus arba Mocarto laikų kultūros saulėtų aukštumų“². Anot Špenglerio, su savo imperialistine politika kultūrai priešiškas ne tik kapitalizmas, bet ir socializmas, kuriame įsikūnija realistiškai nusiteikusių masių politinis, ūkinis bei socialinis instinktas. Socializmas, kaip ir visa, kas faustiška, atmeta visus idealus, išskyrus vieną — besąlygiškai įsiviešpatauti pasaulyje³.

Panašiai visuomeninės ir kultūrinės pažangos dilemą mūsų amžiaus antrajame dešimtmetyje (1912—1918 m.) formulavo ir A. Bogdanovas. „Pasaulinis karas ir pasaulinė revoliucija aiškiai iškėlė dilemą: arba socialinių jėgų bei interesų anarchijos įveikimas, arba civilizacijos žlugimas. Tai mirties arba gyvybės klausimas, reikalaujantis visaapimančio organizacinio sprendimo“⁴.

¹ O. Шпенглер, Закат Европы, т. I, М.—Пг., 1923, стр. 42.

² Ten pat, p. 46.

³ Ten pat, p. 366. Reikia manyti, kad V. Leninui O. Špenglerio kultūros koncepcija buvo žinoma. Žr.: V. I. Leninas, Raštai, t. 33, p. 310.

⁴ А. Богданов, Всеобщая организационная наука (тектология), ч. I, Л.—М., 1925, стр. 8.

Idėja, kad kapitalistinė techninė civilizacija išstumia humanistinę kultūrą, kad prometėjiškasis žmogiškosios kūrybos pradas nugali orfėjiškąjį, sudaro vieną iš pagrindinių dabarties technicizmo filosofijos motyvų. Amerikiečių sociologas L. Memfordas sako, jog visuomenės istoriją sudaro trys pagrindinės sferos: technika, socialinė struktūra ir kultūra, apimanti religiją, meną ir bendražmogiškosios moralės normas. Dabartinei epochai būdingas veržlus techninės pažangos procesas, aplenkiantis kultūrą. Dėl to techninė civilizacija tampanti vis labiau priešiška žmogui. Žmogų pajungia technika, jis pasidaro jos priemone ir nustoja būti tikslu pats sau bei visuomenei. Žmonių elgesys ir tarpusavio santykiai vis labiau netenka žmogiškumo, humanistinės kultūros pradmenų⁵. Neignoruojant naujų niuansų, kurie atsirado mūsų laikų technicistų idėjose, galima pasakyti, kad tiek Špenglerio laikų, tiek ir dabarties kultūros krizės bei dehumanizacijos koncepcijos remiasi iš esmės tuo pačiu metodologiniu pagrindu. Abstraktaus žmogiškumo reikalavimai šiuo atžvilgiu yra tas kriterijus, kuriuo remiantis vertinama visuomenės istorija ir techninės pažangos pasekmės kapitalizmo sąlygomis.

Jeigu istorija tėra tik abstrakčių žmogiškųjų principų realizacija, tai kapitalizmo krizė suprantama apskritai kaip civilizotos visuomenės krizė. Todėl visiems šios idealistinės koncepcijos atstovams ne tik kapitalizmas, bet ir socializmas yra kultūros bei dvasinės kūrybos smukimas. Pavyzdžiui, N. Berdiajevas, kuriam kapitalizmo pabaiga reiškė naujosios istorijos pabaigą, o socialistinės revoliucijos pergalė davusi pradžią „naujiesiems viduramžiams“, rašė: „Socializmui būdingas naujo nežmogiško kolektyvo, naujo Leviatano atsiradimas. Šiame baisiame kolektyve, siaubingoje pabaisoje, žūva visi tikslai bei gyvenimo prasmės, smunka bet kokia dvasinė kultūra, jame nėra naujos žmogiškos dvasios, nes nebelieka jokios žmogiškos dvasios“⁶. O šiuolaikinės Vakarų Vokietijos profesorius H. Falkas eina dar toliau. Jis tvirtina, kad patys komunizmo teoriniai pagrindai bei ideologiniai principai neturi nieko bendro su praeities kultūrine bei filosofine tradicija. Jo manymu, „komunistinė ideologija yra radikalus paneigimas nesuskaičiuojamos sumos filosofinių žinių, sukauptų beveik dviejų tūkstančių metų kultūros raidos laikotarpiu“⁷.

Taip susiformuoja ir iki mūsų laikų ateina dvi idėjos. Pirmoji yra ta, kad techninė pažanga — nesvarbu, ar ji vyksta kapitalizme ar socializme, — iš visuomenės gyvenimo išstumia humanistinę kultūrą. Antroji, — kad socializmas, kaip santvarka, neigianti praeities istorinį procesą, kartu atmeta visą praeities kultūrinį palikimą. Tokių pažiūrų laikėsi

⁵ L. Mumford, Kunst und Technik, Stuttgart, 1959, S. 32.

⁶ Н. Бердяев, Новое средневековье, Берлин, 1924, стр. 129—130.

⁷ H. Falk, Die ideologischen Grundlagen des Kommunismus, München, 1961. Įvadas.

žmonės, kurie socializmo atžvilgiu buvo nusistatę daugiau ar mažiau priešišškai. Tačiau buvo daug ir tokių, kurie, subjektyviai pasisakydami už socializmą, tų pačių išvadų prieidavo visai iš kitos pusės; socializmas, kaip nauja kokybė, turinti atsisakyti visos praeities kultūros kaip antagonistinės visuomenės kultūros. Dažnai būna taip, kad, socializmą aistringai, bet neprotingai ginant, objektyviai pasitarnaujama jo priešams. Visa tai atrodo šiek tiek paradoksalu, bet, deja, taip yra. Vadinamoji kova už „gryną“ proletarinę arba socialistinę kultūrą tai puikiai patvirtina.

Proletkulto orgbiuro sekretorius F. Kalininas, kuris tuo metu sekė machistu A. Bogdanovu — tuometiniu Proletkulto vadovu, tuoj po Spalio revoliucijos skelbė, jog vardan naujos proletarinės kultūros reikia atsisakyti viso buržuazinio meno. Jis rašė: „Nepaperkamu nesutaikomu būtinyje išaštrinti mūsų klasinės nuojautos kritikos peilį. Mes turime žinoti, kad net pačios mažiausios buržuazinio meno dozės mūsų valią ir jausmus veikia dezorganizuojančiai“⁸.

Trečiajame dešimtmetyje susikūrusios literatūrinės grupės „Na postu“ („Poste“) ir „Oktiabr“ („Spalis“) bandė „marksistiškai“ analizuoti meninę kūrybą. Jų atstovai klasinį požiūrį iš teorinės analizės principo pavertė savotiška magine lazdele visoms praeities kultūros vertybėms grupuoti bei vertinti vienašališku politiniu pagrindu. Programiniame redakciniame straipsnyje žurnalas „Na postu“ rašė: „Mes kovosime su tais senaminčiais, kurie be pakankamo kritizmo iškilminga poza sustingo prieš senosios buržuazinės-dvarininkiškos literatūros granitinį monumentą ir nenori nuo darbininkų klasės pečių numesti juos slegiančios ideologinės naštos. <...>. Iš praeities įtakos proletarinei literatūrai pirmiausia būtina galutinai išsivaduoti ir ideologijos srityje, ir formos srityje“⁹.

XX amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais iškeltąja mintimi apie kultūros krizę iš esmės buvo tik konstatuotas kultūros padėties problematiškumas prasidėjusioje perėjimo iš kapitalizmo į socializmą epochoje. Kapitalizmo krizė nėra apskritai visos civilizotos visuomenės pabaiga, kaip teigė, pavyzdžiui, O. Špengleris ir N. Berdiajevas, o tik pasikeitimas buržuazinės visuomenės rėmų, kuriuose iki tol vyko civilizacijos bei kultūros procesas. Jeigu pasirodė, kad savo krizės būsenoje kapitalizmas deformuoja kultūros vystymąsi, tai neišvengiamai kyla klausimas, koks turi būti socializmo ir kultūros santykis ir kokias perspektyvas kultūrinio gyvenimo pažangai gali sudaryti socializmas? Kaip žinome, socializmas yra žmonijos istorijos fazė, kuri turi spręsti visas kapitalizmo nebeišsprendžiamas socialines problemas. Pradedant O. Špengleriu

⁸ Памяти Ф. И. Калинина, Петроград, 1920, стр. 111.

⁹ «На посту», 1923, № 1.

ir N. Berdiajevu, buržuaziniai filosofai bei ideologai teigia, jog socializmas, kaip ir kapitalizmas, kultūros pažangai yra priešiškas. Galima būtų pasakyti, jog toks tvirtinimas yra kultūros krizės kapitalistinėje visuomenėje klausimo neigiamas sprendimas, priduriant, kad tai neigiamas sprendimas „iš dešinės“. Sakome neigiamas kultūros klausimo sprendimas „iš dešinės“ todėl, kad „proletkultiškoji“ socialistinės kultūros koncepcija bei kultūrinė politika taip pat neigiamai šį klausimą sprendžia „iš kairės“, skelbdama, jog socializmui turi būti svetima visa praeities kultūra, kaip dvarinikiška arba buržuazinė kultūra.

Nepaisant proletkultininkų karingų frazių bei lozungų kovoti už proletarinės bei socialistinės kultūros „grynumą“, jų koncepcijose socializmas iš kapitalizmą keičiančio dėsningo istorinio proceso etapo, įveikiančio jo „neišspręstą palikimą“, tampa dirbtine schema, priešpastatoma visai praeities kultūrinei tradicijai. Tokia pozicija, neskaitant kai kurių jos atstovų gerų norų, patį socializmą daro bejėge šventenybe ir tik iš kito galo patvirtina buržuazinių ideologų prasimanymus, kad socializmas esąs priešiškas kultūrai. Tokia buvo tų idėjinių ir praktinių lozungų padėtis, kai V. Leninas kėlė kultūros ir socializmo santykio klausimą bei nurodė jo praktinio sprendimo būdus. Ta idėjinė atmosfera leidžia suprasti ir V. Lenino aistrą, su kuria jis jau 1919 m. rašė, jog „iš sutriuškintojo kapitalizmo sotus nebūsi. Reikia paimti visą kultūrą, kurią kapitalizmas paliko, ir iš jos pastatyti socializmą. Reikia paimti visą mokslą, techniką, visas žinias, meną. Be šito komunistinės visuomenės gyvenimo pastatyti mes negalime“¹⁰.

Socialistinės visuomenės ir kultūros santykio problema bei su ja susijusi idėjinės kovos atmosfera nėra vien praeities dalykas. Nors ir įgijusi naujų niuansų, ji tebėra aktuali ir mūsų laikais. Pirmiausia dėl to, kad kultūros vystymasis tebėra problematišku dalyku ir dabartinėje visuomenėje. Tą aplinkybę visai teisingai pastebi šiuolaikinės kultūros sociologijos bei technicizmo filosofijos atstovai, pabrėždami kultūros technizacijos bei dehumanizacijos pavojų dabartinėje industrinėje visuomenėje. Antra, pasauline sistema tapęs socializmas negali sėkmingai vystytis, nespręsdamas tų realių gyvenimiškų problemų, kurios iškyla kapitalistinėje sistemoje, ir nepanaudodamas savo pažangai tų technikos bei kultūros laimėjimų, kuriuos sukuria darbo žmonės bei inteligentija kapitalistinės sistemos rėmuose. Po to, kai socializmas tapo pasauline sistema, buržuazinės visuomenės rėmuose kuriamų technikos ir kultūros laimėjimų jis negali ignoruoti ir todėl, kad tik socializmas šiandien gali įveikti žmonių kūrybinę veiklą deformuojančias kapitalizmo sąlygas. Todėl perėjimo iš kapitalizmo į socializmą epochoje lenininiai kultūri-

---

¹⁰ „Leninas apie kultūrą ir meną“, Vilnius, 1960, p. 330.

nio palikimo panaudojimo principai duoda tą metodologinį pagrindą, kuriuo remdamasis socializmas gali atlikti jam priklausančią misiją — išspręsti kapitalizmo iškeltas problemas, tame tarpe — likviduoti šiuolaikinę kultūrą dehumanizuojančias socialines aplinkybes. Tačiau šie lenininiai kultūros perimamumo principai dar ne visada realizuojami, o kartais net pažeidžiami, nagrinėjant socialistinės kultūros ugdymo problemas.

Lenininiai kultūros palikimo ir buržuazinės kultūros pasiekimų panaudojimo principai buvo pažeisti asmenybės kulto laikotarpiu. „Asmenybės kulto laikais,— rašo tarybinis filosofas E. Baleris,— buvo intensyviai skiepijama mintis, jog visa tai, kas kultūros srityje tarybiška, yra besąlygiškai geriau už tai, kas užsienietiška, kad tarybiniams kultūros veikėjams yra gėda ko nors mokytis iš Vakarų. „Ko gi gali pasimokyti geriausiai tarybinės visuomenės žmonės, jos kultūros kūrėjai,— rašė „Izvestija“ 1946 m.,— iš „madingų šiuolaikinių Vakarų ir Amerikos veikėjų, kapitalistinės santvarkos puvimo bei moralinio smukimo reiškėjų“¹¹. Esant tokioms sąlygoms,— rašo E. Baleris monografijoje „Perimamumas kultūros vystymesi“,— pradėjo rodytis knygos ir straipsniai, kuriuose impresionizmas buvo apibūdinamas kaip smunkanti kryptis, kaip „buržuazinės kultūros irimo produktas“¹². Naujojo Vakarų meno muziejus Maskvoje buvo uždarytas. Kai kurie autoriai (A. Maksimovas ir kt.) reliatyvumo teoriją pradėjo tretiruoti kaip „idealistinę“, o kibernetiką paskelbė „reakciniu pseudomokslu“¹³. Šiomis ištraukomis visai nesiekama dar kartą priminti tai, kas TSKP XX suvažiavimo buvo visai teisingai pasmerкта. Jomis tik norima parodyti, kad Lenino iškeltieji kultūros perimamumo bei buržuazinės kultūros panaudojimo principai neprarado savo aktualios reikšmės ir dabar.

Ir mūsų dienomis, kai kritikuojama buržuazinė filosofija, estetika ir menas, kai iškeliamas buržuazinės kultūros klasinis pobūdis, perimamumo principo reikšmė socialistinei kultūrai labai dažnai užmirštama. Toje kritikoje paprastai dingsta skirtumas tarp ideologijos ir kultūros arba iškyla klausimas, kaip suderinti buržuazinės kultūros klasinį pobūdį su būtinumu perimti bei panaudoti, kuriant socialistinę visuomenę, visus tuos technikos ir kultūros pasiekimus, kurie sukurti praeityje ir kuriami dabartiniu metu už socializmo ribų. Tai klausimai, kurie svarbūs ne vien filosofijai. Vienoks ar kitoks jų sprendimas daro įtakos ne tik estetikai, menui bei literatūros kritikai, bet ir pasireiškia, keliant praktinius socia-

---

¹¹ Э. А. Баллер, Проблема преемственности в развитии социалистической культуры.— В кн.: «Коммунизм и культура», М., 1966, стр. 135.

¹² Э. А. Баллер, Преемственность в развитии культуры, М., 1969, стр. 133. Kaip beatrodytų keista, bet visai panašiai imperializmą traktavo ir O. Špengleris.— J. R. Žr. O. Шпенглер, Закат Европы, стр. 298, 299—300.

¹³ Э. А. Баллер, Преемственность в развитии культуры, стр. 133.

listinės kultūros vystymo uždavinius. Pavyzdžiui, D. Sokolovas pačią mintį apie socialistinės ir buržuazinės kultūros sąveiką laiko iš principo klaidinga. Jis teigia, jog rašyti apie buržuazinės kultūros sąveiką — „reiškia sąmoningai ar nesąmoningai nuslysti į socialistinės ir buržuazinės kultūros taikaus sambūvio pozicijas“¹⁴. M. Šumakovas, nematydamas skirtumo tarp ideologijos ir kultūros antagonistinėje visuomenėje, tvirtina, jog „vergvaldžių, dvarininkų bei buržuazijos kultūra ir komunistinė kultūra — tai antipodai. Jie šalina vienas kitą. Vadinasi, jokios sąveikos su šia reakcine senosios kultūros puse perimamumo prasme komunistinė kultūra neturi ir negali turėti“¹⁵. Jeigu sugretinsime šias kultūros klasiškumo koncepcijas ir iš jų daromas išvadas, tai jos iš esmės niekuo nesiskiria nuo anksčiau minėtų proletkultininkų pozicijų, nors nuo to laiko praėjo apie 50 metų ir buvo įvykęs partijos XX suvažiavimas, ryžtingai pasmerkęs lenininių socializmo kūrimo principų iškraipymus. Todėl V. Lenino idėjos apie perimamumo reikšmę, kuriant socialistinę kultūrą, nėra vien praeities dalykas. Jos sudaro tą metodologinį pagrindą, kuriuo remdamiesi mes galime daugiau ar mažiau sėkmingai spręsti visas problemas, išskylančias, toliau kuriant socialistinę kultūrą. Štai šios problemos: kaip suderinti perimamumo principą kultūrinės pažangos procese su kultūros klasiniu pobūdžiu, kiek ir koku pagrindu socializmas gali pasinaudoti buržuaziniame pasaulyje kuriama kultūra?

Į šiuos klausimus galima atsakyti, tik patikslinus, ką reiškia pati kultūros sąvoka, ką reiškia kultūros vystymasis bei kuria prasme jai taikytinas klasinis pobūdis. Šiame straipsnyje ir stengiamasi iškelti šiuos klausimus V. Lenino idėjų šviesoje.

Kultūros sąvoka paprastai išreiškia visa tai, ką žmonija yra sukūrusi bei perdirbusi, pertvarkydama gamtą. Kitaip tariant, kultūra apima visa tai, kas egzistuoja ne kaip natūralių gamtos procesų pasekmė, o kaip žmonių kūrybinės veiklos produktai — materialinių bei dvasinių vertybių pavidalu. Pats „kultūros“ terminas, kaip žinome, yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio „cultura“, reiškiančio dirbimą, apdorojimą, priežiūrą. Pradžioje jis reiškė žemės dirbimą, žemdirbystę (agricultura). Vėliau šis terminas imtas vartoti ir „cultura animae“ prasme — sielos kultūra (Ciceronas), t. y. apibūdinti individo dvasiniam tobulėjimui švietimo, etinio bei estetinio auklėjimo procese. Pačia plačiaja prasme kultūros sąvoka apima žmonijos istorijoje sukurtą dirbtinę tikrovę arba vadinamąją „antrinę gamtą“, kaip visumą sąlygų, būtinų žmonių egzistavimui bei vystymuisi užtikrinti. Visa dabartinį žmogų supanti tikrovė, su kuria jis

---

¹⁴ «Философские науки», 1963, № 3, стр. 113.

¹⁵ М. Шумаков, Коммунизм и культура (Опыт исследования закономерностей развития социалистической культуры). — «Ученые записки МГПИ им. В. И. Ленина», № 253, 1966, стр. 133.

nuolat susiduria savo praktinėje veikloje, iš esmės yra ne gatava gamtos dovana, o „istorinis produktas, ištisos eilės kartų veiklos rezultatas“¹⁶. Faktiškai žmonės gyvena ir veikia savo pačių sukurtame ir nuolat kuriamame pasaulyje, kuris yra ne kas kita, kaip visos žmonijos istorinėje raidoje realizuotų tikslų bei pastangų padarinys.

Kurdamas bei tobulindamas savo dirbtinę aplinką — „antrinę gamtą“, žmogus kartu vysto ir tobulina savo fizines ir dvasines jėgas bei sugebėjimus. K. Marksas rašė, jog „apie bendrosios žmogaus kultūros laispsnį galima kalbėti“ tik tiek, kiek gamta žmogui tapo „žmogiškąja esme“, t. y. „suzmoginta gamta“, jo įsisavinta ir perdirbta¹⁷. Šiuo požiūriu kiekvienas kultūros reiškinytis yra visų pirma žmonių kūrybinės veiklos reifikacija arba, vartojant K. Markso terminologiją, „įdaiktintas darbas“, kas ir daro tą reiškinį kultūros objektu, skirtingai nuo gamtos daiktų bei reiškinų. Tačiau tai ne vienintelis kultūros objekto bruožas.

Kiekvienas žmogaus darbu sukurtas objektas turi dar ir specialią paskirtį tam tikriems materialiniams bei dvasiniams žmogaus poreikiams tenkinti. Darbo produktai arba kultūros objektai egzistuoja tiek, kiek jie žmonėms yra reikšmingi, kiek jie tarnauja kokios nors jų gyvenime bei veikloje būtinos funkcijos atlikimui. Ši aplinkybė ir leidžia kultūros objektus vadinti kultūros vertybėmis. Kitais žodžiais tariant, kultūra, egzistuosdama objekto formoje arba „nurimusų savybių“ („ruhendes Eigenschaft“), darbo objekto formoje, kartu egzistuoja „veiklos“ („Unruhe“), aktyviai save išreiškiančių individo kūrybinių sugebėjimų formoje¹⁸, žmogaus kultūringumo formoje. „Veiklumo“ forma kultūra reiškiasi kaip gyvas, aktyvus individo sugebėjimas veikti, kurti, mąstyti, kaip jo individualaus egzistavimo būdas. Gamybos įrankiai, staklės, pastatai, mokslo teorijos bei meno kūriniai, žodžiu, žmonijos sukurtos materialinės bei dvasinės vertybės sudaro tą realų pagrindą, kuriuo reiškiasi ir gali reikštis žmonių egzistavimas bei jų kūrybinė veikla. Šis per visą istoriją sukurtas pagrindas ir daro tą veiklą socialinės prigimties veikla.

Žmogus nėra vien tik būtybė, kuri periodiškai valgo, virškina ir kvėpuoja, atlikdama apibrėžtą kompleksą fiziologinių funkcijų (nors tai ir sudaro jo, kaip gyvos būtybės, pagrindą). Jis iš tikrųjų ne vien tik duona sotus. Net madingi drabužiai taip pat neišreiškia jo žmogiškumo esmės. Žmogus, pirmiausia, yra praktiškai veikianti, mąstanti, pergyvenanti ir bendraujanti su kitais žmonėmis būtybė. Todėl madingi drabu-

¹⁶ K. Маркс, Ф. Энгельс, Соч., т. 3, М., 1955, стр. 42.

¹⁷ К. Маркс, Ф. Энгельс, Из ранних произведений, М., 1956, стр. 581.

¹⁸ K. Marksas, Kapitalas, t. 1, Vilnius, 1957, p. 165. Terminai „Unruhe“ ir „ruhendes Eigenschaft“ vartojami ne pagal lietuviško vertimo tekstą, nes vertimas „judanti savybė“ atrodo perdaug nutolęs nuo konteksto prasmės.— J. R.

žiai ir bankai jam turi vertę tik tiek, kiek visuomenėje kiti jo giminės atstovai negali jų turėti, kiek disponavimas tam tikrais daiktais teikia jam pranašumą. Žmogus yra visuomeninių santykių funkcija. Tuo ir reiškiasi žmogiškasis egzistavimas, skiriantis jį nuo gyvuliško buvimo pasaulyje.

Būti asmenybe — reiškia būti kūrėju, individualiai nepakartojamu kūrėju, vienaip ar kitaip dalyvaujančiu savo „istorijos daryme“. O žmogaus kūrybiškumo reiškimosi objektyvi prielaida yra praeities kartų sukurtas civilizacijos bei kultūros pasaulis. Pasaulis, kuriame žmonės gyvena ir veikia, nėra vien paprasta fizinė jų buveinė. Tai pasaulis, kuriame dabartis praturtinama praeitimi, tai praeities kartų darbu sužmogintoji tikrovė, tikrovė, pripildyta bei praturtinta praėjusių kartų veiklos rezultatais. Toji praeities kartų kūryba, įkūnyta jų sukurtose kultūros vertybėse, sudaro pagrindą bei savotišką trampliną naujai veiklai, toliau „humanizuojant“ socialinę tikrovę, t. y. pertvarkant ją pagal visuomeniškai determinuotus žmogaus sumanymus bei ketinimus. Kiekvienos naujos kartos veikla, pertvarkanti „paveldėtą pasaulį“, yra tiek sėkminga, kiek ji sugeba „demontuoti“ kristalizuotą „kultūrinį palikimą“, paversdama jį vėl aktyviais gyvų žmonių kūrybiniais sugebėjimais. Kūrybinė socialinė veikla neįmanoma, ne tik ignoruojant praeities palikimą, bet netgi pasyviai stovint šalia jo. Praeities kultūra (jos turtinumas ir net skurdumas) yra tas vienintelis pagrindas, kuriuo remiasi kiekvienas naujas visuomeninės bei kultūrinės pažangos žingsnis. Kūrybos istorijoje kiekvienas žingsnis į priekį yra ne kas kita, kaip tolimesnis mūsų pačių istorijos kūrimas — istorijos, suprastos kaip atviras žmogiškosios veiklos procesas, vykštąs „nepriklausomai nuo kokio nors iš anksto nustatyto mastelio“¹⁹. Tokia yra socialinės istorijos, kaip žmonių kūrybinio proceso, dialektika. Socializmas yra tik naujas šio istorinės kūrybos proceso etapas. Tai ne tik išvada, kurią fiksuoja marksistinės dialektikos neigimo neigimo dėsnis, bet ir išvada, žmonijos praktinės veiklos patvirtinta taip akivaizdžiai, kad net senovės graikų mitologija ir religija jos negalėjo ignoruoti, skelbdama, jog dievai sukūrę pasaulį iš chaoso. Jei remsimės mokslu, kuris fiksuoja žmonijos istorijoje sukauptą praktinį patyrimą, tai galėsime daryti išvadą, jog ir socialistinės kultūros kūrimo procesas negali būti „uždaras“ praeities kultūrai, nors pastaroji yra ir negali nebūti buržuazinės visuomenės kultūra. Kita vertus, pats socializmas savo teorine ir praktine prasme yra visos ligšiolinės žmonijos istorijos padarinys, jos išvada ir jos rezultatas²⁰.

¹⁹ K. Marx, *Crundribe der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin, 1953, S. 387.

²⁰ F. Engelsas, *Anti-Diuringas*, Vilnius, 1958, p. 154; „V. Leninas apie kultūrą ir meną“, Vilnius, 1960, p. 383.

Tačiau žmonių kūrybinės socialinės veiklos perimamumo principas neišsisemia. Istorinį procesą jis liečia tik vienu požiūriu, t. y. sako, kad žmonių kuriamoji visuomeninė tikrovė yra jų nuolatinės praktinės veiklos orbitoje, kad kiekviena nauja karta, kurdama savo istoriją, neišvengiamai stovi ant ankstesnės kartos pečių²¹. Perimamumas rodo, kuo remdamiesi žmonės keičia ir pertvarko socialinę tikrovę. O ką žmonės keičia istorinės pažangos procese? Jeigu žmonijos istoriją suprasime kaip tam tikrą dėsningą ekonominių struktūrų kaitos procesą, tai galėsime pasakyti, jog žmonės pirmiausia keičia tas visuomenines formas, tuos socialinius modelius, kuriuose jie vykdo gamybinę-techninę bei kultūrinę pažangą. Kaip rašė K. Marksas 1846 m. gruodžio mėn. 28 d. laiške P. Anenkovui, žmonės yra priversti atsisakyti nuo senosios visuomeninės formos, kad „nenustotų pasiektų rezultatų, kad nenustotų civilizacijos vaisių nuo to momento, kai jų santykių (commerce) būdas jau nebeatitinka įgytųjų gamybinių jėgų, žmonės yra priversti pakeisti visas savo paveldėtąsias visuomenines formas“²². Šia prasme kapitalizmo ekonominės struktūros pakeitimas socialistine reiškia ne praeities kultūros bei civilizacijos atmetimą, o jos išsaugojimą socializmą kuriančioms kartoms, jos praturtinimą bei tolimesnį išvystymą, nors perėjimas į socializmą ir reiškia kokybinį šuolį žmonijos socialinėje istorijoje.

Todėl savaime suprantama, kad pirmaisiais Tarybų valdžios metais, kai iškilo klausimas, kaip socializmas turi žiūrėti į išnaudotojiškos visuomenės kultūrą, klausimas, kurį dar labiau aštrino kova su proletkultininkų nihilizmu tai kultūrai, V. Leninas daug kartų ir gana įsakmiai kėlė idėją apie kuriamos socialistinės kultūros ryšį su senąja buržuazine. Socializmas Leninui, kaip marksistui, nebuvo vien kapitalistinės praeities paneigimas, o pozityvus sprendimas tų socialinių problemų, kurių kapitalizmas nesugebėjo išspręsti. Kalbėdamas Visos Rusijos Vandens transporto darbininkų III suvažiavime 1920 m. kovo mėn. 25 d., Leninas pabrėžė: „... Ankstesniosios revoliucijos žlugdavo kaip tik dėl to, kad darbininkai negalėdavo išsilaikyti kieta diktatūra ir nesuprasdavo, kad vien tik diktatūra, vien tik smurtu, prievarta išsilaikyti negalima; išsilaikyti galima tik paėmus visą kultūrinio, techninio pažangaus kapitalizmo patyrimą, paėmus visus tuos žmones į tarnybą... Mes žinome, kad iš dangaus niekas nenukrinta, mes žinome, kad komunizmas išauga iš kapitalizmo, kad tik iš jo liekanų galima pastatyti komunizmą, tiesa, iš blogų liekanų, bet kitokių nėra“²³. Dar labiau pabrėždamas mintį, kad socializmas yra visos ligšiolinės žmonijos istorijos produktas ir kad socialistinė kultūra gali būti sėkmingai kuriama tik klasinės visuomenės

²¹ K. Маркс, Ф. Энгельс, Соч., т. 3, М., 1955, стр. 42.

²² K. Marksas, F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, Vilnius, 1950, p. 400.

²³ „Leninas apie kultūrą ir meną“, p. 378.

sukurtos kultūros perėmimo bei perdirbimo pagrindu, V. Leninas 1920 m. spalio 2 d. III komjaunimo suvažiavime kalbėjo: „Proletarinė kultūra nėra atsiradusi nežinia iš kur, nėra prasimanymas žmonių, kurie vadina save proletarinės kultūros specialistais. Visa tai yra gryna nesąmonė. Proletarinė kultūra turi būti dėsningas išsivystymas tų žinių išteklių, kuriuos žmonija įgijo kapitalistinės visuomenės, dvarininkų visuomenės, valdininkų visuomenės priespaudoje. Visi šie keliai ir takeliai vedė ir veda, ir toliau ves į proletarinę kultūrą taip pat, kaip Markso perdirbta politinė ekonomija parodė mums, ką turi priėti žmonių visuomenė, nurodė perėjimą į klasių kovą, į proletarinės revoliucijos pradžią“²⁴.

---

²⁴ Ten pat, p. 383.